

УДК 338.242

Т. М. Верещагіна

Сумський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Подано наукові погляди на поняття «економічна безпека». Запропоновано триєдиний теоретико-методологічний підхід до вивчення економічної безпеки, який ґрунтовано на результативному, структурному, інструментальному системних блоках.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, національні інтереси, економічна загроза.

Рассмотрены научные подходы к определению понятия «экономическая безопасность». Предложен триединый теоретико-методологический подход к исследованию экономической безопасности, основанный на результативном, структурном, инструментальном системных блоках.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная экономика, национальные интересы, экономическая угроза.

The article examines the scientific approaches to the definition of the term 'economic security'. The author's comprehensive triune theoretical and methodological approach to the study of economic security, based on efficiency-related, structural and instrumental system blocks, is suggested.

Key words: economic security, national economy, national interests, economic threat.

Поглиблення геополітичних ризиків створює небезпеку для світової економіки. Це, на думку Міжнародного валютного фонду, обумовлено накопиченням ризиків в економіках США, ЄС, Росії, Латинської Америки [1]. Саме тому сьогодні існує потреба в переході до нової парадигми економічного розвитку з урахуванням наявних світових загроз. Питання збереження економічної безпеки було предметом дослідження переважно західних спеціалістів. Для визначення економічної безпеки часто застосовували підходи, що ґрунтувалися на ймовірності виникнення економічних втрат та наявності економічної нестабільності. Такі підходи до вивчення категорії «економічна безпека» викликають низку непорозумінь, пов'язаних з оцінкою взаємодії кількох економічних ризиків та кількісним виміром реального ступеня захисту економіки.

Визначення економічної безпеки можна знайти в багатьох наукових джерелах. Так, Л. Озберг та Е. Шарп [2] пропонують використовувати середньозважений індекс, який дозволить оцінити різну площину та джерела виникнення економічних ризиків, Я. Хакер [3] акцентує увагу на фундаментальному значенні співвідношення доходів та витрат для ризику та безпеки в економіці, А. Лусарді та О. Мітчелл [4] пропонують використовувати наявні в економіці ресурси як буфер для її безпечності.

Зазначимо, що вказані підходи обумовлено спільністю, яка полягає в тому, що ефективність і дієвість збереження безпеки в будь-якій економіці залежить від правильної оцінки та раціонального використання багатовимірних у часі та просторі її детермінант, тому для державної політики в сфері економічної безпеки правильним є визнання причин появи економічних загроз у країні.

Неузгодженість концептуальних підходів до формування економічної безпеки, відсутність відповідного інструменту, здатною виявити та визначити рівень економічної безпеки держави, обумовлюють актуальність теми статті.

За мету ставиться розробити комплексний теоретико-методологічний підхід до визначення економічної безпеки національної економіки.

Сьогодні державні органи влади у світі схильні до реалізації концепції економічної безпеки, що неповно аналізує економічну невпевненість країни в світлі міжнародного фінансового регулювання. Через це кожна країна повинна знайти відповідь на запитання про особливості небезпеки в умовах інтегруючої глобальної ринкової економіки.

Концепція повинна будуватися на таких основних для держави цінностях: збалансування потоків доходів та витрат в економіці залежно від її потреб, цілісності ринку; розподіл ресурсів залежно від рівня проблемності різних сфер економіки.

Збалансування потоків доходів та витрат в економіці залежно від її потреб в контексті збереження економічної безпеки національної економіки має неоднозначний характер. Це пояснюється насамперед багатокomпонентністю економіки (де присутні різні економічні агенти та суб'єкти). Зокрема, економічна безпека одного з суб'єктів ринку може йти врозрід з економічною безпекою на національному рівні. Через це, встановлюючи та оцінюючи відповідний рівень безпеки в економіці, потрібно звертати увагу як на прямі, так і зворотні зв'язки між економічними агентами ринку та регулятором безпечності. Отже, економічна модель, що реалізується в країні, повинна генерувати зростання окремого економічного суб'єкта та прогрес економіки в цілому. Водночас важливим є регулювання економічної безпеки в країні з позиції протекціонізму задля забезпечення кожного економічного агента, представленого на ринку, відповідними конкурентними перевагами.

Для забезпечення збалансованості в економіці потрібно чітко визначити регулятор економічних процесів, що може привести до диспропорцій в економічному розвитку. Водночас необхідно встановити відповідні нормативні значення щодо рівня економічної безпеки за різними секторами та для економіки в цілому залежно від підходів, що реалізуються тими чи іншими країнами.

Цілісність ринку як одну з трьох цінностей економічної безпеки потрібно забезпечити на макрорівні. Це може бути реалізовано лише за ефективного нормативно-правового поля, яке забезпечить виконання відповідних угод на міжнародному рівні та розв'язання потенційних конфліктів згідно з нормами світового права. На думку Д. Родріка, потрібно мати чотири типи ринкових інститутів, які здатні забезпечити ефективність ринкової економіки та цілісність її ринку, а саме: регулятивні інститути, установи макроекономічної стабілізації ситуації, установи соціального страхування, установи для врегулювання конфліктів [5]. Тільки такий склад ринкових інститутів спроможний забезпечити достатній рівень економічної безпеки країни в умовах глобалізації. Взаємоповнювальний характер цих установ також буде мати значення для підвищення економічної безпеки окремих суб'єктів ринку.

Розподіл ресурсів залежно від рівня проблемності різних сфер економіки повинен відбуватися в економіці за відповідними правилами, які будуть визначати мінімальний рівень збереження безпеки в окремих економічних секторах. Саме

такі правила є основоположними для безпеки будь-якої економіки. Ідея про справедливість розподілу ресурсів в економіці повинна виходити з діапазону джерел цих ресурсів. Саме така справедливість, на нашу думку, здатна забезпечити деяку мінімальну рівність у безпечності окремих сфер економіки і може стати ключем до економічного зростання.

Економічна безпека повинна бути головною метою економічного управління на постійній основі, а не лише у випадку настання шокового сценарію. Економічне зростання та економічна безпека в такому випадку повинні бути тісно пов'язані в одну стратегію і у жодному разі не повинні розглядатися як два різних незалежних напрями економічного управління.

Окреслення відповідних детермінант економічної безпеки дозволяє дослідити бізнес-процеси, що відбуваються в державі, а також встановити взаємозалежності між ними. Це спрощує виокремлення оцінних показників в економічній безпеці країни, що дозволяє обрати потрібний критерій залежно від специфіки економічної моделі. Загальні детермінанти економічної безпеки містять та відображають сутність основних економічних процесів в країні, а також за своїми класифікаційними ознаками дозволяють їх розподілити на загальні та критичні. Загальні характеризують економічну реальність, а критичні пов'язані з фундаментальним характером і рівнем безпечності з позиції державних інтересів. Визначити критичне значення безпеки на практиці досить важко через специфіку тієї чи іншої економіки. Під порогом безпечності прийнято розуміти перехід економіки до такого стану, у якому економіка країни не може автономно розв'язувати поставлені перед нею завдання.

Фактори, що визначають поріг безпечності економіки, у науковій літературі ідентифікують за двома рівнями: індивідуальний і реальний.

На *індивідуальному рівні* враховують такі індикатори як торговельний баланс країни, інноваційність, обсяг державного боргу тощо. У кожній з цих сфер може бути створена низка відповідних детермінант, що будуть своєрідними сигналізаторами загроз. Це пояснює також комплексність поняття «економічна безпека» стосовно до її елементів: макроекономічного, фінансового, зовнішньоекономічного та ін.

На *реальному рівні* фігурують детермінанти, пов'язані з необхідністю виконання встановлених обов'язків з боку державних органів влади. В країні повинна бути створена відповідна модель, що буде порівнювати поставлені перед державою завдання та наявні в ній для цього ресурси.

Варто зауважити, що безпека на індивідуальному та реальному рівні досліджень не завжди однакова. Це пов'язано з тим, що внутрішні інтереси держави можуть вступати в конфлікт із зовнішніми вимогами з боку світової спільноти.

Через це необхідно формувати відповідний захисний бар'єр для окремої економіки, метою якого буде своєчасно виявляти та локалізувати явища, що є шокowymi для економіки з позиції її безпеки. Сьогодні в спеціалізованій літературі нараховується кілька визначень поняття «економічна безпека». Єдиного тлумачення цього терміна не існує, що створює відповідну проблему в теорії економічної безпеки. Чинні підходи до визначення «економічна безпека» можна класифікувати за основними критеріями.

Дані табл. 1 свідчать, що перед науковою спільнотою стоїть завдання чіткого розуміння терміна «економічна безпека». Відзначимо, що запропонований

триєдиний підхід до економічної безпеки в сучасних умовах може бути використано для дослідження вказаної проблематики та для виявлення нових аспектів, пов'язаних з цією дефініцією. Такий підхід забезпечить ті додаткові роз'яснення до економічної безпеки, що є актуальними для окремих країн.

Аналіз наукової літератури показує, що основні підходи до визначення негативних наслідків для економік країн світ сформульовано, спираючись на досвід США. Саме в Сполучених Штатах проблему безпеки економіки було порушено вперше у зв'язку з появою нових монополій у промисловій та банківській сферах у середині 30-х рр. XX ст. Наприкінці XX ст. пріоритети зміщуються в сторону забезпечення захисту національної економіки від зовнішніх потенційних загроз, а також підвищення її конкурентоспроможності на національному та наднаціональному рівнях.

Таблиця 1

№ з/п	Критерій	Ключовий показник	
		Індивідуальний рівень	Реальний рівень
1	За бажаним результатом	- стійкість; - розвиток	- незалежність; - конкурентоспроможність
2	За основними елементами	- національні інтереси; - внутрішні економічні загрози; - структурні елементи економіки	- наднаціональні інтереси; - зовнішні економічні шоки; - національна економіка
3	За інструментами реалізації	- внутрішня державна економічна політика; - національний організаційний механізм регулювання безпеки; - накопичення внутрішніх резервів в економіці	- нормативно-правове регулювання на міжнародному рівні; - інституціональні заходи наднаціонального рівня; - зовнішньоекономічна політика

Джерело: авторська розробка.

Сьогодні до забезпечення національної економічної безпеки висувають нові вимоги, до яких закладають критерій оцінки ефективності реалізації державної політики. Економічна наукова література відбиває ці тенденції, які характеризують взаємозв'язок між загрозами економічній безпеці та довгостроковим ризиком шляхом відхилення від установлених нормативних значень. Уявлення про оптимальний стан економіки в контексті збереження її безпеки спирається на концептуальні основи нейтралізації потенційних загроз. Ситуація буде визначатися як недостатньо безпечна, якщо вона заснована на тезі взаємозамінності критеріїв економічної безпеки. Тоді як повністю безпечна економіка потребує досягнення нормативів за кожною складовою економічної безпеки.

Питанням збереження національних інтересів та формування національної економічної безпеки на державному рівні постійно приділялася увагу протягом усього періоду існування незалежної України. Але попри таку увагу залишаються невирішеними проблеми визначення механізму захисту національних інтересів, закріплення їхнього інституційного забезпечення. Сфера національних економічних інтересів залишається досить розмитою без особливої конкретизації. Причиною таких проблем є відсутність єдиних теоретичних та методичних підходів до формування загальних принципів регулятора економічної безпеки, здатних забезпечити та реалізувати концепцію безпеки.

Економічна безпека становить конкретне поняття та охоплює спектр явищ, що характеризують виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних

благ у всіх проявах. У вітчизняній практиці не сформувалося єдиної точки зору на категорію «економічна безпека». Економічну безпеку визначають як стан, здатність, рівень, спроможність, наявність, комплекс, відносини. Множину суджень, на нашу думку, можна згрупувати за основними критеріями, наведеними в табл. 1.

Суть першого критерію – бажаний результат – визначають економічними процесами в країні. Зауважимо, що ступінь безпеки повинен розглядатися не як статичний показник, а як динамічний, що пояснюється безперервним процесом розвитку економіки. Другий критерій – основні елементи безпеки – визначається фундаментальною роллю історико-матеріалістичної концепції в економічній теорії, яка передбачає застосування системного підходу під час дослідження процесу досягнення економічної безпеки. І нарешті третій критерій – інструменти реалізації – пояснює концептуальний підхід, який є більш синтетичним та практичним за реалізації стратегічних цілей держави з позиції збереження її економічної безпеки. За такого підходу потрібно виділити такий аспект категорії економічної безпеки як багатокomпонентність, що дозволяє застосовувати різноманітний інструментарій для її досягнення.

Таким чином, можна представити теоретико-методологічні підходи до аналізу економічної безпеки в реаліях вітчизняної практики (рис. 1).

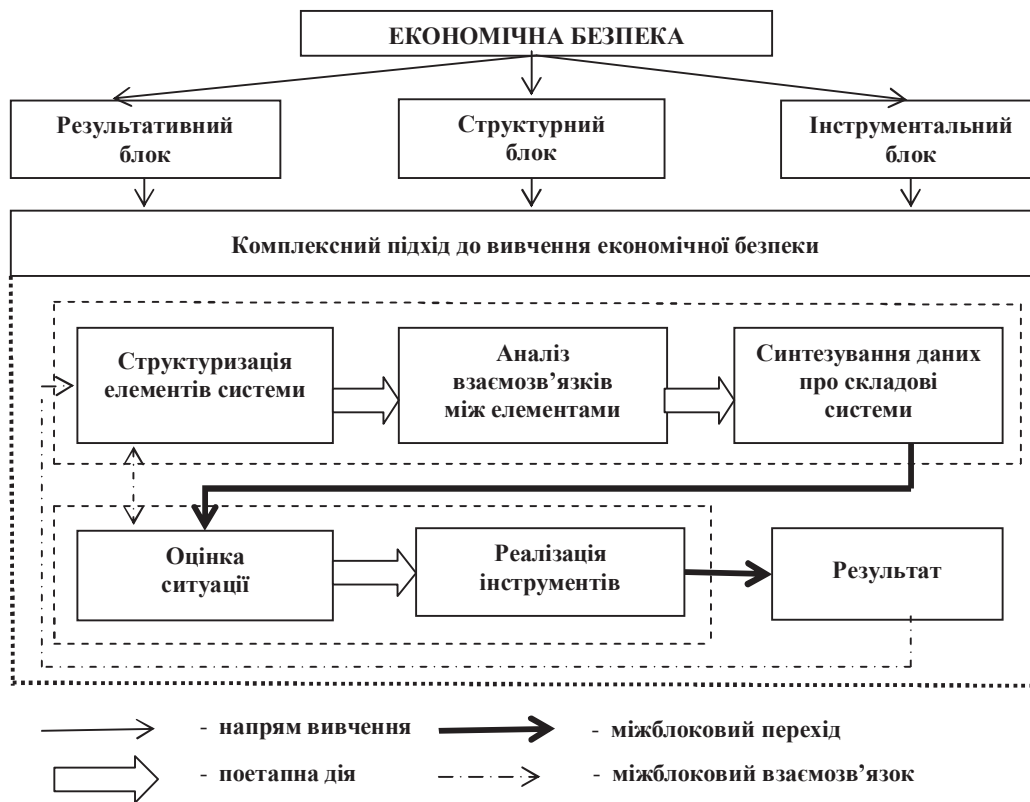

Рис. 1. Теоретико-методологічні підходи дослідження економічної безпеки
(джерело: авторська розробка)

З рисунку можна зробити висновок, що тільки застосування комплексного підходу до аналізу економічної безпеки дозволить забезпечити дієвість, ефективність оцінки

та досягнення відповідного результату. Після одержання «результату економічної безпеки» буде спостерігатися деяка дестабілізація в системі, що пояснюється циклічністю економічного розвитку, тобто з часом потрібно буде переглянути взамовідносини між основними елементами системи економічної безпеки, оцінити ситуацію та повторно застосувати новий комплекс заходів, виходячи з ситуації, що склалася на ринку.

Висновки. Ефективність формування національної економічної безпеки залежить від ступеня вивченості категорії «економічна безпека», що в українських реаліях повинно зайняти основне місце у формуванні комплексної точки зору на сучасні бізнес-процеси у вітчизняній економіці.

Для того, щоб уявити сутність економічної безпеки, потрібно застосовувати триєдиний підхід до економічної безпеки, який передбачає застосування критеріїв економічної безпеки, які враховують економічні інтереси, елементи безпеки та її результат, що у свою чергу дозволить повною мірою оцінити об'єкт впливу та фактори впливу в системі економічної безпеки.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вирішення проблем оцінки взаємозв'язків між складовими економічної безпеки, що дозволить побачити реальний стан безпеки в національній економіці. Також це сприятиме утворенню основи забезпечення стійкості економічної системи країни.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>
2. **Osberg L.** How should we measure the 'Economic' Aspects of Well-Being? / L. Osberg, A. Sharpe // The Review of Income and Wealth Series 51. – № 2. – June 2005. – P. 311–336.
3. **Hacker J.** The Great Risk Shift: The New Economic Insecurity and the Decline of the American Dream [Електронний ресурс] / J. Hacker // New York: Oxford University Press, 2008. – Режим доступу: <http://www.frbsf.org/economic-research/files/wp12-21bk.pdf>
4. **Lusardi A.** The Outlook for Financial Literacy / A. Lusardi, O. Mitchell // Financial Literacy. Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace. – Oxford : Oxford University Press, 2011. – P. 1–13
5. **Rodrik D.** Development strategies for the next century [Електронний ресурс] / D. Rodrik // World Bank. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/84797-1251813753820/6415739-1251814020192/rodrik_japan.pdf

Надійшла до редколегії 25.10.2014